

stoka

Nuo planinės ekonomikos saulėlydžio iki nepriklausomos Lietuvos pinigų reformos (1985-1995)

Paroda „Stoka“ kviečia į vieną sudėtingiausių ir įdomiausių Lietuvos istorijos etapų, atskleidžiančių, kaip šalis iš žlungančios Sovietų Sąjungos planinio ūkio virto nepriklausomos valstybės finansiškai savarankiška ekonomika. 1985–1995 m. laikotarpis buvo ypatingas tuo, kad visko trūko: prekių, pinigų, pasitikėjimo, stabilumo. Tačiau būtent tokioje stokos aplinkoje pradėjo kurtis naujos institucijos, formavosi rinka, o Lietuvos bankas tapo vienu svarbiausių atgimusių valstybės ramsčių.

1985-1990

AUGANTIS DEFICITAS IR PLANINĖS SISTEMOS KRIZĖ

Aštuntojo dešimtmečio pabaigoje Sovietų Sąjungoje prekių deficitas tapo kasdienybe. Gamyba buvo grindžiama centriniais planais, o ne žmonių poreikiais. 1985 m. pradėta Michailo Gorbačiovo reforma – „perestroika“ – nepadėjo išspręsti sisteminių problemų. Prekės tapo deficitu: žmonės stovėjo ilgose eilėse, rinko talonus, buvo priversti duoti kyšius, priklausyti nuo pažinčių. Šią stoką bent iš dalies įveikti padėjo ūkininkavimas kolektyviniuose soduose.

Paradoksas – nors trūko prekių, pinigų buvo per daug. Žmonės neturėjo, kur jų išleisti, todėl klestėjo neformali prekyba, savadarbė gamyba ir spekuliacija². Tokia aplinka formavo naują ekonominį mąstymą, kuris lydėjo daugelį ir pirmaisiais nepriklausomybės metais.

1990-1992

NEPRIKLAUSOMYBĖ, BLOKADA, TALONAI IR RINKOS EKONOMIKOS KŪRIMASIS

1990 m. Lietuva paskelbė nepriklausomybę ir netrukus sulaukė ekonominės blokados iš Sovietų Sąjungos: buvo stabdomas energijos tiekimas, įšaldytos sąskaitos, nutrūko finansiniai ryšiai. Šalis neturėjo nei savo valiutos, nei bankų sistemos, nei tarptautinių atsiskaitymų kanalų – tai buvo tikra „permanentinė stoka“ būseną. Norėdama reguliuoti prekių paskirstymą ir sumažinti priklausomybę nuo rublio, 1991 m. Lietuva įvedė bendruosius talonus – laikiną mokėjimo priemonę, naudotą kartu su rubliais.

1992 m. talonai visiškai pakeitė rublius ir tapo vienintele atsiskaitymo priemone.

Perėjimas prie rinkos ekonomikos taip pat nebuvo lengvas. Privatizacija vyko chaotiškai, daug įmonių patyrė nuostolių, kilo kainos. 1993-1995 m. žlugo pusė naujų įsteigtų bankų, trūko investicijų, patirties, teisinio reguliavimo.

Šešėlinė ekonomika nesitraukė – gyvavo kontrabanda, nelegali prekyba, o greitai augantys verslai be kontrolės skatino nusikalstamų grupuočių veiklą. Reketas, korupcija ir nelegalūs sandoriai tapo kasdienybės dalimi.

1993-1995

LIETUVOS BANKO ATKŪRIMAS IR LITO SUSIGRAŽINIMAS

Dar 1989 m. buvo priimti pirmieji teisės aktai, numatantys savarankišką pinigų ir kredito sistemą. 1990 m. kovo 1 d. atkurtas Lietuvos bankas. Pradžiai buvo itin sunki: trūko patalpų, ryšių, technologijų ir patyrusių specialistų. Be to, Lietuva vis dar priklausė sovietinei finansų sistemai.

Iki 1992 m. pabaigos buvo likviduoti SSRS bankų padaliniai, šalyje pradėjo veikti dviejų pakopų bankų sistema – tai reiškia, kad Lietuvos bankas vykdė centrinio banko funkcijas, o komerciniai bankai teikė paslaugas visuomenei.

1993 m. birželio 25 d. buvo pakartotinai įvestas litas – atkurta nacionalinė valiuta. Jis tapo ne tik praktiniu, bet ir simboliniu valstybingumo ženklu. Lietuvos bankui teko itin atsakingas vaidmuo: užtikrinti lito stabilumą, suvaldyti infliaciją ir pelnyti žmonių pasitikėjimą.

1995-

IŠ STOKOS – Į STABILUMĄ

Nepaisant visų iššūkių, per dešimtmetį Lietuvai pavyko sukurti veikiančią finansų sistemą, įsivesti litą ir atsiskirti nuo žlungančios Sovietų Sąjungos ekonomikos. Stoka šiuo laikotarpiu buvo ne tik išbandymas, bet ir kūrybiškumo, bendradarbiavimo bei strateginio mąstymo katalizatorius. Lietuvos banko atkūrimo ir lito pakartotinio įvedimo istorija parodo, kad net turint labai ribotus išteklius galima pasiekti didelių rezultatų.

¹Pertvarka (rus. *perestroika*) – 1985-1991 m. SSKP (Sovietų Sąjungos komunistų partija) vykdyta ekonominių, socialinių ir politinių reformų programa. Ja pirmiausia siekta įveikti SSRS ekonominį ir karinį atsilikimą nuo Vakarų valstybių (oficialiai skelbta, kad pertvarka yra brandaus socializmo visuomenės tobulinimas, kurios pirmieji taikiniai – korupcija, kyšininkavimas, girtuokliavimas, pernelyg išpūstas biurokratinis aparatas ir kita).

²Spekuliacija (lot. *speculatio* – sekimas, stebėjimas) – prekių pirkimas ir perpardavimas siekiant greitai ir lengvai pasipelnyti.

stoka (SCARCITY)

From the decline of the planned economy to the monetary reform of independent Lithuania (1985-1995)

The exhibition Scarcity invites visitors to explore one of the most complex and interesting periods in Lithuania's history, revealing how the country transformed itself from the planned economy of the collapsing Soviet Union into the financially self-sustaining economy of an independent state. The period from 1985 to 1995 was special in that there was a shortage of everything: goods, money, trust, and stability. However, it was in this environment of scarcity that new institutions began to emerge, the market took shape, and Lietuvos bankas became one of the key pillars of the reborn state.

1985-1990

A GROWING DEFICIT AND THE CRISIS OF THE PLANNED ECONOMY

By the end of the 1970s, goods shortages had become an everyday occurrence in the Soviet Union, as production was based on centralised planning rather than meeting people's needs. The reforms initiated by Mikhail Gorbachev in 1985, known as *perestroika*¹, did not resolve systemic issues. Goods became scarce, with people waiting in long queues, collecting coupons, being forced to pay bribes, and depending on their personal connections. Farming in collective gardens helped to overcome this environment of scarcity, at least in part.

Paradoxically, although there was a shortage of goods, there was also too much money. People had nowhere to spend it, so unofficial trade, home-based production, and *speculative practices*² flourished. This environment shaped a new entrepreneurial mindset that was widespread in the early years of independence.

1990-1992

INDEPENDENCE, BLOCKADE, COUPONS, AND THE FORMATION OF A MARKET ECONOMY

Lithuania declared independence in 1990 and was soon subjected to an economic blockade by the Soviet Union: energy supplies were cut off, accounts were frozen, and financial ties were severed. The country had no banking system, no international settlement channels, and lacked its own currency - it was in a state of permanent shortage. In order to regulate the distribution of goods and reduce dependence on the rouble, Lithuania introduced the general talonas in 1991 - a provisional means of payment used alongside the rouble. In 1992, the talonas completely replaced roubles and became the sole means of payment.

The transition to a market economy was also not easy: privatisation was chaotic, many enterprises suffered losses, and prices increased. Between 1993 and 1995, half of the newly established banks collapsed, lacking investment, experience, and legal regulation. The shadow economy also persisted, with continued smuggling and illegal trade, and the rapid and uncontrolled growth of businesses encouraged the activities of criminal groups. Extortion, corruption, and illegal transactions became part of everyday life.

1993-1995

THE RE-ESTABLISHMENT OF LIETUVOS BANKAS AND THE RESTORATION OF THE LITAS

The first laws providing for an independent monetary and credit system were passed as early as 1989. On 1 March 1990, Lietuvos bankas was re-established. The early years were particularly difficult, as there was a lack of premises, communications, technology, and experienced staff. In addition, Lithuania was still part of the Soviet financial system.

By the end of 1992, branches of USSR banks in the country had been liquidated and a two-tier banking system had been launched. This meant that Lietuvos bankas performed the functions of the central bank, while commercial banks provided services to the public. On 25 June 1993, the national currency was restored and the litas was reintroduced, becoming not only a practical, but also a symbolic sign of statehood. Lietuvos bankas played the particularly pivotal role of ensuring the stability of the litas, containing inflation, and gaining people's trust.

1995-

FROM SCARCITY TO STABILITY

Despite numerous challenges, within a decade Lithuania succeeded in creating a functioning financial system, introducing the litas, and separating itself from the collapsing economy of the Soviet Union. The scarcity experienced during this period was not only a test, but also a catalyst for creativity, cooperation, and strategic thinking. The history of the re-establishment of Lietuvos bankas and the re-introduction of the litas shows that even with very limited resources, remarkable results can be achieved.

¹Perestroika (*transformation* in Russian) is the programme of economic, social, and political reforms carried out by the CPSU (Communist Party of the Soviet Union) between 1985 and 1991. Its primary goal was to overcome the USSR's economic and military backwardness in relation to the West (perestroika was officially branded as the improvement of a mature socialist society, with its primary targets being corruption, bribery, drunkenness, an overly inflated bureaucratic apparatus, and other issues).

²Speculation (derived from the Latin word *speculatio*, meaning *following or observation*) means the purchase and resale of goods in order to make a quick and easy profit.